

УДК 340.112
DOI <https://doi.org/10.32782/3922112>

Манько Д. Г.,
*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету*

МІЖГАЛУЗЕВІСТЬ, КОМПЛЕКСНІСТЬ, ІНТЕГРАТИВНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО ПРАВА

INTERBRANCHY, COMPLEXITY, INTEGRITY AS CHARACTERISTICS OF MODERN LAW

Розвиток суспільних відносин стимулює модернізацію права, яке має адаптуватися до сучасних реалій, щоб бути належним та затребуваним регулятором. Зазначені зміни стосуються і питань розбудови системи права у багатьох правових системах. Загальні тенденції на універсалізацію, діалог, міжнародне співробітництво, потребують новітніх інструментів врегулювання які б поєднували і м'яке і тверде право, і публічну і приватну сферу, і матеріальні і процедурно-процесуальні норми. І в цьому аспекті сучасне право отримує новий імпульс до розвитку. Відтак питання загальнотеоретичного аналізу характеристик сучасного права вбачаються актуальним напрямом наукових досліджень.

Багато з сучасних соціальних викликів потребують використання міжгалузевих інструментів їх вирішення. І в цьому контексті, міжгалузевість розуміється як складова характеристика загального правового розвитку.

Сучасне право безумовно змінюється, і як відносно арсеналу своїх інструментів, так і відносно меж своєї дії. Змінюється розуміння і сприйняття права, правовий плюралізм, заперечуючи визначення права виключно як результату державної діяльності, передбачає існування неофіційного права як елемента правового життя суспільства. Постіндустріальне, інформаційне суспільство вимагає новітніх, універсальних моделей впорядкування відносин сформованих під впливом інформаційно-комунікативних технологій. Зазначені процеси зумовлюють активний діалог правових культур, який, в свою чергу вимагає розроблення універсальних, гармонійних, адаптованих та уніфікованих правових актів, а також механізмів правової інтеграції. Все це формує такі характеристики сучасного права як: міжгалузевість, комплексність та інтегративність.

Ключові слова: *інтегративність, комплексність, міжгалузевість, сучасне право, правова система, система права, правовий розвиток.*

The development of social relations stimulates the modernization of law, which must adapt to modern realities in order to be a proper and in-demand regulator. The mentioned changes also concern the development of the legal system in many legal systems. The general trends toward universalization, dialogue, and international cooperation require the latest regulation tools that would combine soft and hard law, public and private spheres, and material and procedural norms. And in this aspect, modern law receives a new impetus for development. Therefore, the issues of general theoretical analysis of the characteristics of modern law are seen as an actual direction of scientific research.

Many of today's social challenges require the use of interbranchy tools to solve them. And in this context, interbranchy is understood as a constituent characteristic of general legal development.

Modern law is definitely changing, both with respect to its arsenal of tools and with respect to the limits of its action. The understanding and perception of law is changing, legal pluralism, denying the definition of law exclusively as a result of state activity, assumes the existence of unofficial law as an element of the legal life of society. The post-industrial, information society requires the latest, universal models for regulating relations formed under the influence of information and communication technologies. These processes lead to an active dialogue of legal cultures, which, in turn, requires the development of universal, harmonious, adapted and unified legal acts, as well as mechanisms of legal integration. All this forms such characteristics of modern law as: integraty, complexity and interbranchy.

Key words: *integraty, complexity, interbranchy, modern law, legal system, system of law, legal development.*

Актуальність. Розвиток суспільних відносин стимулює модернізацію права, яке має адаптуватися до сучасних реалій, щоб бути належним та затребуваним регулятором. Зазна-

чені зміни стосуються і питань розбудови системи права у багатьох правових системах. Загальні тенденції на універсалізацію у правовій сфері, діалог правових культур, міжна-

родне співробітництво, потребують новітніх інструментів врегулювання які б поєднували і м'яке і тверде право, і публічну і приватну сферу, і матеріальні і процедурно-процесуальні норми. І в цьому аспекті сучасне право отримує новий імпульс до розвитку. Відтак питання загальнотеоретичного аналізу характеристик сучасного права вбачаються актуальним напрямом наукових досліджень.

Мета статті. Провести загальнотеоретичний аналіз таких характеристик сучасного права як: міжгалузовість, комплексність та інтегративність.

Окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися у роботах: С. В. Бобровник, О. А. Гавінської, Л. М. Добробог, В. В. Дудченко, Л. І. Заморської, Н. М. Крестовської, Л. А. Луць, Ю. М. Оборотова, Н. М. Оніщенко, О. Ф. Скакун та ін.

Текст статті. Аналізуючи наукові розробки сучасної юриспруденції, слід відмітити підвищений інтерес до питань побудови та, певним чином, модернізації структурних компонентів системи права, зокрема, щодо природи міжгалузовості, комплексності та інтегративності у праві.

Галузі та інститути права, які розглядаються як традиційні, базові, типові елементи системи права не вичерпують всього структурного різноманіття нормативної організації правової системи. Трансформація рівнів системи права є тенденцією останніх десятиліть, адже внутрішньогалузева диференціація права є своєрідною відповіддю правової системи на ускладнення системи правових відносин. Саме міжгалузеві інститути права виступають проміжною ланкою між різними галузями права, що зумовлює актуальність їх розгляду як автономних структурних утворень в межах права.

У сучасному праві разом з процесами глобалізації проходять процеси диференціації, спеціалізації та інтеграції регулювання. Через це виникає потреба у спеціальному регулюванні окремого кола суспільних відносин, в результаті чого все більше сфер регулювання суспільних відносин виокремлюються, з'являються нові утворення, які викликають багато суперечок з приводу їх елементної приналежності до системи (відношення до конкретного елементу системи права), місця в ієрархії права. Набагато ускладнює ситуацію процес інтеграції,

що полягає у взаємодії, взаємообумовленості окремих галузей та інститутів при регулюванні певних суспільних відносин. Ці тенденції відбиваються на можливості чіткого розмежування різноманітних утворень у праві та обтяжують побудову науково обґрунтованої моделі реально існуючої системи права [3, с. 12].

Ми маємо враховувати необхідність належного регулювання суспільних відносин на всіх можливих рівнях правової регламентації: міжнародному, регіональному, національному. При чому, норми права мають відображати моделі для реального вирішення потреб та викликів сучасного, інформаційного та постіндустріального суспільства.

У зазначеному контексті, слід погодитися із Н. М. Крестовською, яка зазначає, що диференціація об'єктивного права на конкретні підрозділи, формування нових галузей та інститутів права, залежить не стільки від суспільного ладу та волі держави, скільки від виникнення та усвідомлення соціальної потреби, інтересу у врегулюванні знов виниклих суспільних відносин або зміни пріоритетів вже існуючих [7, с. 144].

Багато з сучасних соціальних викликів потребують використання міжгалузових інструментів їх вирішення. І в цьому контексті, міжгалузовість розуміється як складова характеристика загального правового розвитку.

Так, М. А. Дейнега вказує, що «завдяки міжгалузовим зв'язкам норми різних галузей права не просто впливають з різних сторін на суспільні відносини, а взаємодіють, тобто спільно впливають на них. Метою даної взаємодії є гармонійний розвиток суспільних відносин» [4, с. 67].

В свою чергу, Н. О. Левицька, досліджуючи міжгалузеві нормативно-правові інститути, визначає такі їх ознаки: вони є структурною частиною системи джерел права; мають загальні для суміжних галузей положення; є відображенням загальних принципів права, спільних для деяких чи всіх галузей права; є відображенням загальних для кількох суміжних галузей юридичних конструкцій; їх предметом є певна сторона уподібнення суспільних відносин; спрямовані на забезпечення уніфікації нормативно-правових приписів, однотипності правового регулювання [8, с. 23].

Наводячи приклад міжгалузевого інституту права, І. Бут вказує, що третейський розгляд є субінститутом складного (комплексного) міжгалузевого інституту альтернативного вирішення спорів. Тісні зв'язки цього субінституту та інституту альтернативного вирішення спорів з цивільним і господарським правом, цивільним процесуальним і господарським процесуальним правом, певною мірою з міжнародним приватним правом, обумовлюють їх особливе місце в системі права України [2, с. 10].

О. Ф. Скакун міжгалузеві та комплексні інститути об'єднує під поняттям «складні інститути права», які складаються із сукупності порівняно відособлених норм права різних галузей і спрямовані на регулювання певної групи (виду) взаємозалежних суспільних відносин. Своєю чергою, прості (галузеві) прямо поєднують подібні норми права усередині якоїсь певної галузі права. На думку вченої, міжгалузевий інститут – це міжгалузева підсистема, що є сукупністю порівняно відособлених правових норм кількох галузей права, які регулюють певні групи (види) взаємозалежних суспільних відносин. Так, інститут власності складається з норм конституційної, цивільної, кримінальної та інших галузей права. Найбільші міжгалузеві інститути права знаходять втілення у відповідній комплексній галузі законодавства [11, с. 305].

Певним чином розвиваючи зазначені О.Ф. Скакун положення, зазначимо, що міжгалузеві та комплексні інститути права це близькі, але не тотожні поняття. Для того щоб визначити відмінності, слід дослідити таку характеристику сучасного права як комплексність.

Аналізуючи проведені Добробог Л. М., розробки закономірностей виникнення тенденцій комплексності у праві, можна прийти до висновку, що науковець пропонує виділяти наступні: по-перше, це необхідність правового регулювання нових сфер соціальної реальності, які стрімко розвиваються в умовах науково-технічного прогресу; по-друге, це глибокі зміни, що відбуваються в економіці, активізація процесів та підвищення темпів розвитку соціально-політичних відносин, в умовах загальноєвропейських інтеграційних процесів, і як наслідок інтенсифікації законодавчої діяльності; по-третє, виникнення нових інститутів

та галузей права, а також системних правових конструкцій (специфічні підгалузі права, що комплексно охоплюють сукупність правових норм публічного та приватного характеру); четверте, активізація диференціації юридичного знання, що має наслідком теоретичне обґрунтування появи нових галузей або підгалузей права [5, с. 3, 4].

В цілому підтримуючи зазначені положення, хотілось би додати ще дві тенденції, а саме: універсалізації засобів і форм правового регулювання та правового розвитку. Правовий розвиток, в умовах сучасних глобалізаційних процесів, стимулює формування комплексних, інтегративних, міжгалузевих, універсальних правових інструментів.

У зазначеному аспекті, слід погодитися із міркуваннями Р. М. Бірюкова, який вказує, що «вплив глобалізаційних процесів на національну правову систему позначається на правотворенні та правотворчості, що становлять собою досить складні процеси. Правові норми, а також нормативно-правові акти, ухвалені в таких умовах, як у формальному, так і в змістовному аспекті враховують специфіку глобалізаційних процесів. Правотворення і правотворчість в умовах глобалізації трансформуються, перш за все, в напрямку розширення їх соціальної бази, тобто все більше і більше суб'єктів беруть не пасивну, а найактивнішу особисту участь у цьому процесі. Водночас посилення ролі права в умовах глобалізації проявляється в розширенні сфер правового регулювання, оскільки його об'єкт і предмет не тільки ускладнюються, але й розширюються. Все нові й нові сфери суспільних відносин включаються в правовий простір і, відповідно, потребують появи нових засобів правового регулювання. До кола правового регулювання включаються все нові суспільні відносини» [1, с. 9].

В свою чергу Н. М. Чабаненко вказує, що комплексність у правовому регулюванні дозволяє забезпечити оптимальний правовий вплив на відповідну однорідну групу суспільних відносин, що мають комплексний характер [14, с. 130].

Щодо інтегративності, як особливої характеристики сучасного права, то слід зазначити, що вона у найбільшій мірі відображає модель побудови діалогу правових культур сьогодення.

Так, на думку Л. Г. Удовика, стратегічний вектор наявних нині кардинальних реконструкцій світоустрою визначається загальнопланетарними зв'язками, що пов'язують між собою різноманітні економічні, фінансові, політичні, правові, інформаційні, культурні комунікації. Більшість процесів, що відбуваються у світі, в найкоротший термін стають транснаціональними, загальними, надетнічними, глобальними. Глобалізація перетворилася в найпотужнішу та найвпливовішу економічну, технологічну, правову, політичну, інформаційно-культурну реальність, що принципово змінює міжнародні, міжконфесійні, міжкультурні зв'язки, по-новому організовує життєвий світ людства загалом і кожної людини зокрема [3, с. 4].

Досліджуючи загальні та спеціальні критерії конструювання системи права, М. М. Драгомирецький зазначає, що важливими властивостями права як нормативної системи є інтегративність і диференційованість. Правова система в сукупності з системою суспільних відносин є зовнішнім середовищем функціонування права. Разом з тим, правильне розуміння системи права неможливе без розгляду її взаємозв'язку з поняттям структури права [6, с. 114].

За етимологічним аналізом, під інтеграцією розуміють – об'єднання чого-небудь у єдине ціле [12]. Інтегративність у правовій сфері, відповідно, можна розуміти, по-перше, як характеристику загальних процесів об'єднання та зближення правових систем декількох держав у процесі закономірного міждержавного співробітництва заснованого на загальноправових принципах та цінностях (широкий підхід); по-друге, як один із стабілізуючих компонентів архітектури системи права конкретної держави (вузький підхід).

З цього приводу Т. Мусієнко цілком слушно зазначає, що серед ознак, притаманних системі законодавства, слід виділяти інтегративність. Так, системі законодавства притаманні такі ознаки: це елемент ширшої за обсягом правової системи; має вертикальну і горизонтальну будову; інтегративний характер проявляється в тому, що система законодавства виступає одночасно і джерелом права, і формою його застосування [9].

Сучасні науковці цілком слушно зазначають, що процеси глобалізації істотно вплинули

на розвиток сучасних правових систем світу, спричинили їх трансформацію, зміну інфраструктури правопорядку. основними тенденціями розвитку сучасних правових систем є їхнє зближення, змішаний характер, уподібнення правового регулювання під впливом міжнародних правових стандартів. ці процеси властиві і правовій системі України, у якій простежуються значні зміни, зумовлені європейською правовою інтеграцією [10, с. 68].

Зазначені фактори інтенсифікують правовий розвиток у напрямку вироблення універсальних правових приписів, що в свою чергу призводить до формування транс- та міжгалузевих структурних елементів системи права. Це суттєво змінює традиційну цілісність системи права, збагачуючи її новими компонентами.

Хоча процеси універсалізації у правовій сфері й носять глобальний характер, але є й певні складнощі на цьому шляху. Справа перш за все у тому, що правові системи мають різний рівень розвитку, особливості юридичної практики та взагалі підходів до розуміння права. Тому інтеграція, у правовій сфері, це не просто процес об'єднання правової матерії, а суттєва складова розвитку правової системи.

Використовуючи інтегративні, комплексні та міжгалузеві компоненти, правові системи активно розвиваються, використовуючи правовий досвід один одного, що дає змогу уникнути численних помилок і вийти з кризового стану, спрямувати свій розвиток у прогресивне русло.

По суті, правовий розвиток є відображенням успішного функціонування правової системи. Він безапеляційно вказує на те, що держава відповідає критеріям сучасної правової держави з розвиненими інститутами громадянського суспільства, що створені та реально функціонують всі механізми щодо реалізації та захисту прав і свобод. Поряд із цим, розуміння сучасного правового розвитку не можливо у відриві від міждержавного діалогу легальних та легітимних суб'єктів права. Діалогу заснованому на принципах і нормах міжнародного права, загальнолюдських та правових цінностях.

Всі ці фактори та процеси вказують на формування феномену загально-цивілізаційної правової культури, із системою своїх принципів, норм, правил які мають, окрім інших,

й такі характеристики як: міжгалузевість, комплексність та інтегративність.

Висновки. Сучасне право безумовно змінюється, і як відносно арсеналу своїх інструментів, так і відносно меж своєї дії. Змінюється розуміння і сприйняття права, правовий плюралізм, заперечуючи визначення права виключно як результату державної діяльності, передбачає існування неофіційного права як елемента правового життя суспільства. Постіндустріальне, інформаційне суспільство

вимагає новітніх, універсальних моделей впорядкування відносин сформованих під впливом інформаційно-комунікативних технологій. Зазначені процеси зумовлюють активний діалог правових культур, який, в свою чергу вимагає розроблення універсальних, гармонійних, адаптованих та уніфікованих правових актів, а також механізмів правової інтеграції. Все це формує такі характеристики сучасного права як: міжгалузевість, комплексність та інтегративність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. С. 9.
2. Бут. І. О. Розгляд цивільно-правових спорів третейськими судами в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2016. С. 10.
3. Гавінська О. А. Підгалузі права в системі права сучасної України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 200 с.
4. Дейнега М. А. Міжгалузеві зв'язки системи природоресурсного права. Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля». Вип. 10 (2), 2019. С. 66-71.
5. Добробог, Л. М. Закономірності виникнення, розвитку та функціонування комплексної галузі права як елемента системи права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Л. М. Добробог; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 40 с.
6. Драгомерецький М. М. До питання про виділення загальних та спеціальних критеріїв конструювання системи права. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. Одеса : Гельветика, 2022. Т. 1. С. 114.
7. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження / Н. М. Крестовська. — О.: Фенікс, 2008. 328 с.
8. Левицька Н. О. Міжгалузеві нормативно-правові інститути: деякі теоретичні питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 14. Том 1. С. 23. (Серія: Юриспруденція).
9. Мусієнко Т. До питання співвідношення енергетичного права та енергетичного законодавства України. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4933/1/11%20-%201_9_%20-%202027.pdf
10. Настасяк І. Ю. Правова інтеграція та її вплив на сучасні правові системи світу. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Сер. «Право»*. 2013. Вип. 22. Т. I. Ч. I. С. 68–71.
11. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. 2-ге видання. Київ : Алерта, 2010. С. 305–306.
12. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/integhracija>
13. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір : [монографія] / Л. Г. Удовика. Х. : Право, 2011. 552 с.
14. Чабаненко Н. М. Загальна характеристика аграрно-правових інститутів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 130.